

О.М. Пучківський

Видатний український оториноларинголог

Його називали першим видатним літописцем історії вітчизняної оториноларингології. Окрім того, його внесок як у клінічну практику, так і в наукові аспекти цієї галузі медицини є неоцінним.

Вибір професійного шляху

Голова Всесоюзного та Всеукраїнського комітетів з вивчення й боротьби зі склеромою верхніх дихальних шляхів, член Міжнародного склеромного комітету, професор Олександр Митрофанович Пучківський народився 18 червня 1881 р. в с. Красне Батуринаського повіту на Чернігівщині в родині генерал-майора. Після закінчення гімназії він став слухачем Імператорської військово-медичної академії в м. Санкт-Петербурзі. Ще під час навчання юнак серйозно схиляється до оториноларингології, оскільки на базі єдиної на той час у Росії кафедри оториноларингології, очолюваної професором М.П. Симановським, працювала чудово обладнана клініка горлових, носових і вушних хвороб, що не поступалася західноєвропейським аналогам. Лабораторія академії за багатьма показниками була лідером у європейському рейтингу подібних інституцій, і студент Пучківський присвячує роботі у вушних відділеннях Ташкентського і Аббас-Туманського (Кутаїська губернія) шпиталів свій літній вакаційний час.

Професійну діяльність дипломований військовий лікар О.М. Пучківський розпочинає на посаді лікаря славнозвісного 12-го гренадерського Астраханського полку. Дислокація підрозділу гренадерів у м. Москві дозволяла молодому фахівцю вдосконалюватися за обраною спеціальністю у вушному відділенні Московського генерального військового шпиталю ім. Петра I (нині Центрального військового клінічного госпіталю ім. М.Н. Бурденка). Незважаючи на значну відстань, він інколи приїздив і до петербурзької клініки улюбленого вчителя, професора Симановського. Досвіду О.М. Пучковський набував у м. Харбіні (завідувач вушним відділенням 7-го зведеного Харбінського шпиталю), Смоленському лазареті та Владикавказькому військово-шпиталю (1907-1911).

У 1911 р. О.М. Пучківський отримав відрядження у свою alma mater, де, склавши докторантський іспит, упродовж 2 років готував до захисту дисертаційну роботу (на той час він був уже автором 30 наукових праць з оториноларингології). Стикаючись під час своїх численних мандрівок військовими гарнізонами з реальним станом медичної допомоги в армії, штабс-капітан Пучківський у дисертації обґрунтував науковий підхід до харчування нижчих чинів війська, нагальну потребу поліпшення військово-санітарної справи, розширення прав військових лікарів стосовно контролю за якістю продуктів для солдат, використання виділених на харчування коштів за призначенням. Деякі з цих висновків актуальні дотепер. Розглядає автор і питання про потребу створення у військовій медицині спеціальних відділень вуха, горла, носа. Дисертація О.М. Пучківського була належно сприйнята військовим відомством, навіть з практичним урахуванням деяких її висновків.

Працюючи над дисертацією, Олександр Митрофанович мимоволі стикався з матеріалами, що стосувалися історичних аспектів зародження й становлення оториноларингології. Невдовзі після отримання докторського ступеня виходить друком його фундаментальна монографія «Материалы к истории преподавания оториноларингологии в Императорской военно-медицинской академии до учреждения в последней специальной кафедры горловых, ушных и носовых болезней», у якій подано екскурс від Корнелія і Цельса до сучасності.

В іншій історичній праці — «Основні дати розвитку оториноларингології в колишній Росії та СРСР» — О.М. Пучківський торкається внеску українців за походженням

у розвиток оториноларингології. Зустрічаємо тут згадку про першого упорядника отоларингологічної термінології Нестора Максимовича-Амбодика та аналіз підручника анатомії професора Медико-хірургічної академії Петра Загорського, що став першим посібником, з якого можна було почерпнути дані про анатомію та фізіологію вуха, горла, носа. Згадується автором і «Зображення слухового органа» професора Іллі Буяльського, який прославився як автор атласу «Анатомо-топографічні таблиці» (за ним у XIX ст. навчалися анатомії і хірургії студенти університетів Європи та Америки). Перелік імен наших славних земляків цим не вичерпується.

Пора зрілості в місті над морем

Улітку 1914 р. починається бойова сторінка в житті О.М. Пучківського. Тисячі поранених потребують негайної допомоги, і військовий лікар присвячує життя жертвам Першої світової війни. Революційні події 1917 року застають його в м. Одесі, де він у той час працював в Управлінні санітарної служби румунського фронту. Саме в той день, коли сталася Лютнева революція (7 березня 1917 р.), з м. Брянська до нього приїздить дружина Юлія Опанасівна з донечкою Надійкою, яка в майбутньому стане світилом вітчизняної офтальмології. Присутність рідних людей додає Олександр Митрофанович сил для напруженої праці в цей нелегкий час. З утворенням у січні 1918 р. Української народної республіки патріотично налаштованого О.М. Пучківського призначають головним лікарем Одеського клінічного військового шпиталю. За ініціативою головлікаря у закладі було організовано 5 різних клінік, поміж ними й першу в місті ЛОР-клініку, а також засновано Спільку лікарів-українців Одеського гарнізону. У 1920 р. його обирають завідувачем кафедри оториноларингології Одеського медичного інституту, створеного шляхом злиття медичного факультету Новоросійського (Одеського) університету та Одеських жіночих медичних курсів. До речі, у Новоросійському університеті окремої ЛОР-кафедри не було. Коли Олександр Митрофанович очолив Одеський військовий шпиталь і одночасно як приват-доцент читав курс з оториноларингології на жіночих медичних курсах, ним фактично була організована оториноларингологічна кафедра, хоча офіційно це була філія хірургічної факультетської клініки. У жахливих умовах руїни (протягом буремних 1918-1920 рр. влада в м. Одесі змінювалася 20 разів), коли у двох кімнатах доводилося вести амбулаторний прийом, робити дрібні операції та разом з тим при світлі газових ламп проводити заняття зі студентами, професор Пучківський, склавши програму, започатковує планове викладання хвороб вуха, носа і горла як самостійної клінічної дисципліни. Кафедра швидко посідає провідне місце в Україні з вивчення склероми, туберкульозу верхніх дихальних шляхів, отосклерозу, новоутворень ЛОР-органів, методів реконструктивно-відновної хірургії.

Учений першим запроваджує викладання оториноларингології українською мовою і згодом видає перший підручник українською мовою «Хвороби вуха, носа та горлянки» для студентів і лікарів, у якому узагальнено досвід світової науки. Свою працю О.М. Пучківський присвятив дружині Юлії Опанасівні, яка 1923 року захворіла на туберкульоз і померла. Мова підручників О.М. Пучківського, звичайно, має відбиток процесів створення і становлення правопису та наукової термінології 1910-1920-х рр. Але ж це були перші кроки!

Останні роки життя

У 1921 р. О.М. Пучківського за конкурсом обирають завідувачем кафедри оториноларингології Київського медінституту. За ініціативою нового керманіча була організована перша самостійна оториноларингологічна клініка на 10 місць. На початку 1930-х рр. Олександр Митрофановичу було доручено збільшити створену ним

клініку до 50 ліжок і на її базі заснувати Київську філію Українського оториноларингологічного інституту (м. Харків). Домінуючим науковим напрямом київської філії стало вивчення важкої патології верхніх дихальних шляхів. На базі клініки створюються склеромне та фоніотричне відділення. На той час у доробку Пучківського з проблеми склероми вже була робота «Очерк географического распространения риносклеромы». Хвилювання медичної спільноти тих років було спричинене широким розповсюдженням цієї патології верхніх дихальних шляхів. По закінченні Першої світової війни ця хвороба давала про себе знати майже на всіх континентах. Вплив війн на поширення захворювання з його природних ендемічних вогнищ, що знаходилися на теренах Польщі та України, було зафіксовано ще 1799 року після альпійського походу О.В. Суворова: в одній зі швейцарських долин серед селян раптом спалахнула склерома. Аналогічна ситуація мала місце й після угорського походу російської армії у 1849 р., адже експедиційний корпус рекрутувався в основному з уродженців українських і білоруських губерній; військо пройшло найбільш несприятливими щодо склероми землями Галичини, до того ж перебувало доволі тривалий час поблизу боліт верхів'я р. Тиси.

Тож не дивно, що на II Міжнародному оториноларингологічному конгресі в м. Мадрид (1932), присвяченому проблемі розповсюдження хвороби внаслідок передислокації армійських контингентів і масової еміграції мирного населення, доповідь професора О.М. Пучківського називалася «Війна і склерома». Закінчуючи промову, професор Пучківський закликав зробити все можливе для збереження миру на планеті. А людство фатально прямувало до чергової військової катастрофи...

Скільки можна було ще зробити

Близку хірург О.М. Пучківський уперше в Україні розробив показання до хірургічного лікування вухих з отогенними ускладненнями запалень середнього вуха та метод пластики шкіри зовнішнього слухового ходу під час радикальних операцій; він також описав ларингектомію, екстирпацію гортані, пластику носа, зокрема реставрацію носа з допомогою слонової кістки, пластичне відновлення кінчика носа, кістково-пластичні операції на лобовій порожнині тощо. Він першим застосував фібринолізин для лікування звуження дихального горла. Понад 100 наукових робіт з різноманітних питань оториноларингології належать перу Олександра Митрофановича. Учений створив першу українську школу оториноларингологів, і кількість його учнів, які стали відомими фахівцями, сягає 50.

Подвижницьку діяльність патріота України не могла не помітити каральна машина НКВС. Для «компетентних органів» О.М. Пучківський був особою ненадійною: його праці друкували за кордоном, він тричі виїздив за межі СРСР, за правління «буржуазних націоналістів» був призначений головним лікарем Одеського військового шпиталю. 12 жовтня 1937 р. вченого заарештували. На той час Олександр Митрофанович був уже надзвичайно хворою людиною, переніс 2 складні операції. Намагання полегшити долю невинної тяжкохворої людини були марними. Рідним в'язня ще й погрожували, мовляв, «диставатимете» чекістів, опинитесь там, де й він. Кінець-кінець із віконця буцегарні пробурмотіли вирок: 10 років без права листування. Як стало відомо згодом, це був евфемізм. Через місяць після арешту О.М. Пучківського розстріляли... Дальшим кроком влади було вилучення з обігу всіх праць Олександра Митрофановича, його ім'я на довгі роки викреслили з історії української медичної науки та освіти.

Довідка з архіву сповіщає, що 1957 року Олександра Митрофановича Пучківського помертньо реабілітовано. Похований він на Лук'янівському цвинтарі м. Києва в загальній могилі.